

Venezuela

Hegedűs Barbara

Venezuela jelenlegi helyzetét elemezve a legfontosabb kérdés, hogy miképpen juthatott el a világ legnagyobb kőolaj- és földgázkészleteivel rendelkező országa oda, hogy hiányoznak az alapvető élelmiszerek, polgárháború és humanitárius katasztrófa fenyegeti. A publikáció kísérletet tesz arra, hogy a dél-amerikai állam 20. századi történelmén keresztül bemutassa azokat a politikai, társadalmi és gazdasági tényezőket, amelyek hozzájárultak az ország jelenkori állapotához, és vizsgálja az aktuális folyamatokat a 2017. októberi regionális választásokig bezárólag.

Venezuela földrajzi adottságai

Venezuela partjait északon a Karib-tenger és az Atlanti-óceán határolja, ennek révén stratégiai helyet foglal el az Észak- és Dél-Amerikát összekötő fő tengeri útvonalaknál. Közepes nagyságú országnak számít a térségben, mivel Brazíliát, Argentínát, Perut, Kolumbiát és Bolíviát követően csupán a hatodik legnagyobb területű állam Dél-Amerikában, 916 445 km²-rel. 2800 km hosszú partszakasza fontos kereskedelmi térséggé teszi, valamint mérsékelt és trópusi éghajlata miatt a mezőgazdasági adottságai is kedvezőek, területének 24,5%-a alkalmas agrártevékenységre.⁵⁵⁵ A Magyarországnál tízszer nagyobb ország földrajza rendkívül változatos. Az Andok hegyvonulatai emelkednek északnyugaton, délkeleten pedig a Guyana-hegység húzódik. Az Andok előterében cukornád-, kukorica-, kakaó- és kávétermelés folyik. Egyik legfontosabb gazdasági régiója a Maracaibói-medence, amely a kőolaj-kitermelés központja. Az északon fekvő főváros, Caracas körzetében intenzív termelés folyik a kedvező éghajlatnak köszönhetően, gyümölcsöket, kukoricát, kávétermesztésként, a partvidéki trópusi körzetekben pedig cukornád-, banán- és kakaóültetvények találhatók. Az ország legfontosabb ásványkincsei a kőolaj és földgáz, de gazdag vasércben, aranyban, bauxitban, egyéb ásványi anyagokban és gyémántban.⁵⁵⁶

Politika

Venezuela a 20. század második felében sajátos politikai fejlődési pályát járt be, mert amíg a legtöbb latin-amerikai országban katonai diktatúrák, autoriter rendszerek váltották egymást, addig ebben az országban demokratikus rendszer jött létre. A balközép párt, a Demokratikus Akció (AD, *Acción Democrática*) és a kereszténydemokrata COPEI (*Comité*

⁵⁵⁵ *The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.

⁵⁵⁶ PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort. 337–348.

de Organización Política Electoral Independiente) megállapodást kötött 1958-ban azzal a céllal, hogy konszolidálja az ország demokratikus alapjait (*Pacto de Punto Fijo*). A következő évtizedeket a két párt váltógazdasága uralta. A kiépült rendszer törékeny volt, mégis megerősítette a demokráciát, Venezuela pedig prosperáló pályára lépett, egészen a nyolcvanas évekig.⁵⁵⁷

Az 1989-es adósságválság hatására bevezetett neoliberális gazdasági reformok, privatizáció, deregulációs folyamatok és a benzinár növekedésének hatására tüntetések kezdődtek. Az 1990-es évekre a kétpárti struktúrát uraló politikai elit a súlyos korrupciós vádak miatt elvesztette a középosztály támogatását, a pártok nem tudtak megújulni, és nem tudták visszaszerezni a társadalom bizalmát, a munkásréteg úgy érezte, hogy nem részesült az olajbevételekből, szociális programokat és gazdasági lehetőséget követeltek a városokban. Hugo Chávez színre lépésekor az országot a lakosság a politikai életből való kiábrándultsága, a neoliberális gazdaságpolitikából következő gazdasági nehézségek és népi elégedetlenség jellemezte.⁵⁵⁸

„Bolívári forradalom” – Hugo Chávez elnöksége

Hugo Chávez venezuelai elnök (1998–2013) a latin-amerikai rózsaszín dagály egyik legmeghatározóbb alakja. Különböféle jelzőket használtak már rá, caudillo,⁵⁵⁹ populista vezető, diktátor, a nép atyja. Személyisége és politikai megítélése rendkívül ellentmondásos.

Elő politikai megmozdulása 1992-ben egy sikertelen katonai puccsal kezdődött. Ennek előzménye, hogy az 1970-es években a katonaságon belül is megjelent a *desarrollismónak* nevezett fejlődési koncepció. Alapgondolata a nemzetgazdaságok dinamizálása, a külföldi tőkétől és világ gazdaságtól való függőség csökkentése, a társadalmi különbségek felszámolása, a mezőgazdaság modernizálása volt, amit militarista-populista eszközökkel és radikális reformokkal kívántak végrehajtani.⁵⁶⁰ A *desarrollismo* gondolata hatással volt a későbbi elnökre, aki a tisztikar tagjaiból 1983-ban szerveződött *Movimiento Bolivariano Revolucionario 200* elnevezésű csoporttal⁵⁶¹ kívánta megdönteni a balközép AD párthoz kötődő Carlos Andrés Pérez elnöki hatalmát.⁵⁶² A puccskísérlet hamar elbukott, és Hugo Chávez – aki mindezt a felelősséget nyilvánosan vállalta! – börtönbe került. A puccsot követő 1993-as elnökválasztáson Rafael Calderát, a COPEI jelöltjét választották elnöknek, aki 1969–1974 között egyszer már betöltötte az elnöki tisztséget, a régi politikai elit tagja volt, és megválasztása nem hozott radikális változást az ország életében. Caldera elnöksége (1994–1999) alatt amnesztiát adott az 1992-es puccs résztvevőinek, így szabadult ki Chávez is a börtönből, aki ezt követően újult erővel folytatta politikai tevékenységét a társadalom

⁵⁵⁷ GÓMEZ, Enrique (2015): *Venezuela: political parties*. EU, European Parliamentary Research Service. 1.

⁵⁵⁸ SKIDMORE, Thomas E.– SMITH, Peter H. (2010): *Modern Latin America*. New York, OUP. 232–325.

⁵⁵⁹ Venezuela történelmében hagyománya van a tekintélyelvű, erős vezetőnek. A *caudillismo* egy katonai vagy politikai vezető hivatalos vagy nem hivatalos hatalmán alapuló tekintélyelvű rendszert jelent, jellemzően Latin-Amerikában.

⁵⁶⁰ ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE. 127–129.

⁵⁶¹ Az MBR-200, azaz a Bolívári Forradalmi Mozgalom-200 elnevezés Simón Bolívar születésének 200. évfordulójára utal.

⁵⁶² LÓPEZ MAYA, Margarit (2008): Venezuela: Hugo Chávez y el Bolivarianismo. *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, Vol. 14, No. 3. 57.

alsóbb rétegeire összpontosítva. A politikai rendszer gyengeségei láthatóvá váltak, a súlyos korrupció,⁵⁶³ a kritikus társadalmi különbségek és az ebből adódó feszültségek okán a lakosság egyre szélesebb rétege változást akart. Hugo Chávez jól ismerte fel ezt az igényt, és képes volt megfogalmazni, melyek azok a legégetőbb szociális problémák, amelyekkel a lakosság többségét meg lehet szólítani.⁵⁶⁴

Az 1998-ban tartott elnökválasztáson az általa létrehozott, a MBR-200 civil utódjaként fellépő V. Köztársaság Mozgalom (*Movimiento V [Quinta] República*, MVR) színeiben nagy többséggel, 3,7 millió szavazattal, a voksok 56,2%-ával győzött. Hugo Chávez az ország történetének legátláthatóbb és legtisztábbnak nyilvánított választásán került hatalomra, amelyet az Amerikai Államok Szervezete, valamint választási megfigyelőként Jimmy Carter, az Egyesült Államok korábbi elnöke is felügyelt.⁵⁶⁵

Az ország hivatalos elnevezése 1999 óta Venezuelai Bolívari Köztársaság, amely Dél-Amerika egyik leghíresebb történelmi alakjára, Simón Bolívarra (1783–1830) utal. Venezuela történelme és a napjainkban zajló politikai retorika fontos eleme Bolívar személye.⁵⁶⁶ Az új alkotmányon túl a rendszer alapját Hugo Chávez személyes karizmája, populista politikája nyújtotta. Simón Bolívar alakja mint legitimáló tényező alapvetően hozzájárult a Chávez-éra ideológiájának kialakításához. Az elnök mint a nemzet atyja, Bolívar örökségének folytatója és a nemzeti érdekek védelmezője jelent meg.⁵⁶⁷ Bolívar neve előkerül Venezuela hivatalos pénzén (venezuelai bolívar), az ország fegyveres ereje Nemzeti Bolívari Fegyveres Erők, illetve utcanevekben és utcai falfestményeken is visszaköszön a nemzeti hős neve és arcképe, akit Hugo Chávez személyével kapcsoltak össze.

Chávez elnöki időszakát meghatározó legfontosabb politikai fogalmak a 21. századi szocializmus és a bolívari forradalom. A bolívarizmus fő programja a nemzeti és gazdasági függetlenség, a politikai szuverenitás biztosítása és a nép akarátán alapuló közvetlen részvételi demokrácia megteremtése volt, antiimperialista, antikapitalista és neoliberalizmus-ellenes retorikával párosulva. Élesen kritizálta a nemzetközi szervezeteket, mint a Világbank vagy az IMF, emellett a „gyarmatosító” Egyesült Államokkal, illetve az utóbbi érdekeit „kiszolgáló” hazai gazdasági és politikai ellenzékkel szembeni fellépés jellemezte politikai üzeneteit.⁵⁶⁸ Chávez 2005-ben hirdette meg a 21. századi szocializmust. A szabadság, egyenlőség és társadalmi igazságosság a legfontosabb hívószavak, fő programja az önszabályozó szabadpiaci mechanizmus elutasítása, célja a latin-amerikai régió önállóságának globális

⁵⁶³ A Transparency International 1996-os adatai szerint az akkor még csak 85 országban mért korrupciós rátát illetően a 77. helyen szerepelt.

⁵⁶⁴ LEHOCZKI Bernadett (2013): A Chávez-éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatívakeresés. *Grotius*, 1–2. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CZKISW (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁵⁶⁵ TRINKUNAS, Harold – MCCOY, Jennifer (1999): *Observation of the 1998 Venezuelan elections*. Atlanta, Georgia, The Carter Center. 49.

⁵⁶⁶ A „Felszabadító” (spanyolul *Libertador*) a gyarmati függetlenedési harcok legjelentősebb alakja a mai Venezuela területén született, de nemzeti hőse számos dél-amerikai országnak. Gondolatai magyarul is elérhetőek Benyhe János fordításában: *Simón Bolívar írásai* (1973). Budapest, Európa; BOLÍVAR, Simón (1976): *Válogatott írások*. Budapest, Venezuela Nagykövetsége. Életrajza 1973-ban jelent meg, CsÉP Attila (1973): *Simón Bolívar*. Budapest, Gondolat. Élete alkonyának tabukkal szakító irodalmi feldolgozása: GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1992, 1998): *A tábornok útvesztője*. TOMCSÁNYI Zsuzsanna ford.

⁵⁶⁷ CORREA, Monica (2016): Why Always Bolívar? *Caracas Chronicles*, 2016. 03. 04. Forrás: www.caracaschronicles.com/2016/03/04/why-always-bolivar (Letöltés ideje: 2017. 11. 28.)

⁵⁶⁸ VOGEL Dávid (2011): Venezuela gazdaságpolitikája: A chavez-i évek. *Társadalom és Politika*, 7. évf. 1–2. sz. 127–141.

szerepének növelése. „A kapitalizmust nem lehet meghaladni a kapitalizmuson keresztül; ezt a szocializmus, az igaz szocializmus tudja megvalósítani az egyenlőség és az igazságosság révén. Arról is meg vagyok győződve, hogy ez lehetséges a demokratikus keretek között, de nem a washingtoni típusú demokráciában” – nyilatkozta Chávez.⁵⁶⁹

Részvételi demokrácia

Chávez rendszerének megítélése rendkívül ellentmondásos. Értékelése a legszélesebb spektrumban mozog egészen a demokratikus intézményrendszert lebontó, erősen autokratikus és autoriter rendszertől a részvételi demokráciát és a társadalmi igazságosság elérését célzó állam képéig. Fontos látni, hogy egész Latin-Amerikában tapasztalható, hogy a társadalmi egyenlőtlenség, a szegények nagy aránya, az oktatáshoz való egyenlőtlen hozzáférés hatására a lakosság egy részének nincs lehetősége arra, hogy a politika aktív résztvevője és alakítója legyen, mert hiányoznak azok a köztes társadalmi intézmények, szervezetek, amelyek révén lehetőségük lenne a politikai elitet befolyásolni.⁵⁷⁰ Chávez felismerte ezt, és mind politikájában, mind retorikájában nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a bolívari forradalom révén megpróbálja a korábban elitek uralta politikát visszaadni a nép kezébe. Véleménye szerint a képviseleti demokrácia elidegeníti az állampolgárt a döntések végrehajtásától, mivel csupán a periódusos választások révén képes beleszólni a politikai folyamatokba.⁵⁷¹ Államelméletének alapját a közvetlen, részvételi demokrácia alapelvei jelentették, amelyben a társadalom többségének akarata a döntő, az intézkedések alapjait, valamint megerősítését a különböző népszavazások vagy a lakossággal történő minél közvetlenebb kommunikáció adják.⁵⁷²

Elnöksége alatt számos választás, ügydöntő vagy konzultatív népszavazás zajlott. Első kampánya során Chávez fő ígérete egy új alkotmány létrehozása volt, amit népszavazással legitimált is.⁵⁷³ Ezt követően az új alaptörvény alapján, amely 6 évre növelte az elnöki mandátumot, a törvényhozó parlamentet pedig egykamarásra csökkentette, 2000-ben nagy többséggel újraválasztották. 2002-ben az ellenzék és a kormány között kiéleződött az ellentét, tüntetések és sztrájkok zajlottak országszerte, majd egy sikertelen puccskísérletbe torkollottak. Ezt követően 2003-ban az ellenzék az elnök visszahívását kezdeményezte népszavazás útján. A referendumot hosszú halogatás után végül 2004 augusztusában meg is tartották. Chávez győztesen került ki a politikai csatározásokból, mert a népszavazás 59%–41% arányban megerősítette mandátumát,⁵⁷⁴ 2006-ban pedig újabb elnökválasztási

⁵⁶⁹ SOJO, Cleto A. (2005): Venezuela's Chavez Closes World Social Forum with Call to Transcend Capitalism. *Venezuelanalysis*, 2005. 01. 30. Forrás: <https://venezuelanalysis.com/news/907?newsno=1486> (Letöltés ideje: 2017. 12. 06.)

⁵⁷⁰ LEHOCZKI 2013, 7.

⁵⁷¹ MÉSZÁROS, István (2007): Bolívar and Chávez: The Spirit of Radical Determination. *Monthly Review*, Vol. 59, No. 3. Forrás: <https://monthlyreview.org/2007/07/01/bolivar-and-chavez-the-spirit-of-radical-determination/> (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

⁵⁷² BAKÓ András (2017): Dagály után apály? *Eszmélet*, 29. évf. 114. sz. 51–72.

⁵⁷³ Az 1999-es referendumon a szavazók 71,78%-a támogatta az elfogadását. Referendos Nacionales Efectuados en Venezuela (1999–2000). *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: <https://web.archive.org/web/20100718035314/http://www.cne.gov.ve/estadisticas/e010.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁷⁴ *Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum* (2005). Atlanta, Georgia, The Carter Center.

győzelmet könyvelhetett el.⁵⁷⁵ Kétségkívül Hugo Chávez ezeket a győzelmeket legitimitása legfőbb alapjának tekintette. 2007-ben szenvedte el első vereségét, amikor a kiírt referendumon a szavazatok 50,65%-ban megíiusították azt az alkotmányreformot, amely megnövelte volna az elnök hatalmát, ellenőrzési jogot adva neki a Központi Bank és a kormányzók ki-nevezése fölött, és eltörölte volna az elnök újraválasztásának korlátozását. Végül 2009-ben sikerült véghezvinnie ez utóbbit: a szavazatok 54,85%-ával a szavazópolgárok többsége támogatta a korlátlan újraválasztás lehetőségét.⁵⁷⁶ Ezáltal 2012-ben Chávez újraindulhatott az elnökségért, és 54%–45%-os szavazati aránnyal negyedik alkalommal is nyert. Azonban 2011-ben diagnosztizált rákbetegsége következtében nem tudta kitölteni terminusát, 2013 márciusában elhunyt.⁵⁷⁷

Elnöki pályafutását értékelve adódik a kérdés, hogy minek volt köszönhető Chávez ekkora belpolitikai fölénye. Úgy gondolom, hogy nagyrészt személyiségének, szónoki képességének, amellyel tömegeket tudott mozgósítani, valamint szociális programjainak, s annak, hogy a vidéki közösségi tanácsokon keresztül elérte a társadalom alsóbb rétegeit, akik korábban politikailag inaktívak voltak. A médiában túlsúlya volt az ellenzékhez képest. Chávez politikai rendszerének intézményi bázisa a saját támogatóiból álló Legfelsőbb Bí-róság, a törvényhozó Nemzetgyűlés és a Nemzeti Választási Bizottság volt. Az erős elnöki hatalom mellett ezek biztosították a rendszer centralizált működését. A választások során azonban több bírálat is érte Chávezet. Például, hogy a Nemzeti Választási Bizottságon ke-resztül csalások és visszaélések történtek, különösen az automatizált választási rendszeren keresztül, továbbá hogy a választási körzetek módosítására került sor, de nem a lakosság aránya, hanem politikai preferenciája alapján. Kormányellenes területeket átcsatoltak kor-mánypártinak vélt övezetekhez.⁵⁷⁸ Azonban lényeges megjegyezni, hogy Chávez elnöksége alatt a venezuelai választásokon még részt vettek külföldi megfigyelők például az EU-ból vagy az Amerikai Államok Szervezetéből, mivel szükségesnek tartotta, hogy a nemzetközi szereplők is legitimálják hatalmát annak érdekében, hogy komoly külpolitikai terveit végre tudja hajtani. A felsoroltakon kívül az ellenzék gyengesége és fragmentáltsága is hozzájárult az elnök politikai stabilitásához.

Nicolás Maduro⁵⁷⁹ 2013-ban követte Hugo Chávezet az elnöki székben, és elődje mun-kásságának folytatását ígérte. Azonban a Chávezénél szerényebb politikai tehetséggel és karizmával rendelkező Maduro közel sem örvend akkora támogatásnak. A választást csupán 1,6%-kal nyerte meg kihívójával, Henrique Capriles Radonskival, a Demokrati-kus Egység Kerekasztala (*Mesa de la Unidad Democrática*, MUD) jelöltjével szemben, miközben pár hónappal korábban Chávez több mint 10%-os előnyre tett szert. Az ellenzék a szavazatok újraszámolását követelte, amit azonban a Nemzeti Választási Bizottság nem

⁵⁷⁵ 2006-ban az addigi legnagyobb többséggel, 62,89%-al választották újra elnökké.

⁵⁷⁶ CNE: *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: www.cne.gov.ve/web/index.php (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁵⁷⁷ Venezuelan President Hugo Chavez wins another 6-year term, electoral council says. *Fox News*, 2012. 10. 07. Forrás: www.foxnews.com/world/2012/10/07/venezuelan-president-hugo-chavez-wins-another-6-year-term-electoral-council.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 16.)

⁵⁷⁸ Elections in Venezuela: Changes in the Rules of the Game. *Public Issues*, 2010. 10. 01. 1–5.

⁵⁷⁹ Buszsofórként dolgozott, majd szakszervezeti vezetőként lépett kapcsolatba a politikával. 2006-tól külügy-miniszter, majd 2012. októbertől alelnök.

hagyott jóvá.⁵⁸⁰ Újabb repedés mutatkozott a rendszeren a 2014. februártól zajló tüntetés-hullámok során. Az első hónapokban a demonstrációk során közel ötven ember meghalt, több százan megsebesültek, és közel ezer embert letartóztattak, köztük népszerű ellenzéki vezetőket is.⁵⁸¹ A többször erőszakba torkolló kormányellenes tüntetések kisebb megszakításokkal 2017 őszeig folytatódtak.

Az ellenzék legnagyobb sikere az volt, mikor 2015-ben nagy meglepetésre megnyerte a parlamenti választásokat, és kétharmados többséget szerzett a MUD a Nemzetgyűlésben.⁵⁸² Ahogy azonban az ellenzék ereje növekedett, az államhatalom egyre inkább a diktatórikus módszerek felé fordult. Amikor például az ellenzék 2016-ban népszavazást kezdeményezett Maduro elnök visszahívására, amelynek kiírásához a 20 millió választópolgár egyötödének aláírására lett volna szükség, a Legfelsőbb Bíróság és a Választási Bizottság ellehetetlenítette a referendum kiírását, mivel először felfüggesztette az aláírásgyűjtési folyamatot, majd 2017-ig húzta az időt, és így a törvények értelmében már nem engedélyezhette a népszavazás megtartását, mert választási év következett. A következő súlyos lépés az ellenzéki többségű parlament ellehetetlenítése és határozatainak semmissé nyilvánítása volt a Legfelsőbb Bíróság részéről, majd néhány nappal később a törvényhozási hatalom felfüggesztése, amely ismét véres tüntetés-hullámot indított el.⁵⁸³ Folyamatosak voltak az összetűzések a kormányerők, az őket támogató félkatonai csoportok és az ellenzéki szervezetek tüntetői között. 2017 első hónapjaiban az összecsapásoknak több mint 120 halálos áldozata volt. A közel polgárháborús állapotok csak súlyosbodtak, amikor Maduro elnök bejelentette új alkotmány létrehozását és azt, hogy szövegét alkotmányozó nemzetgyűlés fogalmazza meg, amelynek tagjait alkotmányozó népszavazáson választhatják meg a venezuelai polgárok. Felháborodást okozott, hogy miért kell egyáltalán lecserélni az 1999-es alkotmányt. Ezért az ellenzék nem hivatalos saját népszavazást tartott arról, hogy a szavazók egyetértenek-e az új alkotmányozási folyamat szükségességével. Ezen – állításuk szerint – 7 millióan szavaztak nemmel.⁵⁸⁴ Az eredményt a kormány nem fogadta el, és kiírta a választásokat. Az ellenzék bojkottja ellenére a kormány álláspontja szerint 8 millióan szavaztak. Ennek eredményeképpen augusztusban felállt a nagyrészt kormánypárti képviselőkből álló alkotmányozó gyűlés, amely teljes egészében átvette az ellenzéki

⁵⁸⁰ LOPEZ, Virginia (2013): Nicolás Maduro narrowly wins Venezuelan presidential election. *The Guardian*, 2013. 04. 15. Forrás: www.theguardian.com/world/2013/apr/15/nicolas-maduro-wins-venezuelan-election (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸¹ BTI (2016): *Venezuela Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung. 8.

⁵⁸² ICG (2015): The End of Hegemony: What Next for Venezuela? *International Crisis Group, Latin America & Caribbean*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/end-hegemony-what-next-venezuela (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸³ SOLTÉSZ Béla (2017): A venezuelai szocializmus végnapjai. *Index*, 2017. 08. 26. Forrás: https://index.hu/kulfold/2017/08/26/a_venezuelai_szocializmus_vegnapjai/?token=fcc9ac5bd61469796aab82ab63fcbf6a (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)

⁵⁸⁴ Venezuelában a választásokon csak azok az állampolgárok jogosultak voksolni, akik előzetesen ujjlenyomattal regisztráltak a Választási Bizottágnál. 2016-ban ezt több mint 19 millió személy tette meg. *Election Guide* (2016): *Bolivarian Republic of Venezuela*. Forrás: www.electionguide.org/countries/id/231/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

többségű Nemzetgyűlés hatáskörét. Ezzel sikerült felszámolni az ország demokratikus intézményrendszerének még megmaradt elemeit.⁵⁸⁵

Az ellenzékre mért legnagyobb csapást mégis a 2017. októberi helyhatósági választások jelentették. A hivatalos adatok szerint a kormányoldal 17 kormányzóságot nyert meg, miközben az ellenzék csak 5-öt. Az ellenzék visszaélésekre hivatkozva nem ismerte el az eredményt. Bejelentések érkeztek választási csalásokról, olyanokról, mint a többszörös szavazás vagy állami élelmiszer-adományok osztása a szavazás napján, fegyveres csapatok erőszakos jelenléte és gyanús telefon- és áramszünetek. A választás tisztaságát már nem ellenőrizték külföldi megfigyelők sem.⁵⁸⁶

Miközben Hugo Chávez alatt még kompetitív tekintélyelvű rezsimnek lehetett tekinteni Venezuelát, amelyben formálisan működtek az intézmények, és volt politikai verseny, bár a rendszer a hatalmon lévőknek kedvezett,⁵⁸⁷ addig Chávez halálát követően a hatalmi ágak elkülönülése megszűnt, a „fékek és ellensúlyok” elve nem érvényesül, az emberi és szociális jogok nincsenek tiszteletben tartva, a sajtószabadság megszűnt, és az ellenzék folyamatos ellehetetlenítése tapasztalható.

Társadalom

Venezuela lakosságának nagy része az Orinoco-síkságon koncentrálódik, és az Andok északi nyúlványainál, ahol a főváros, Caracas is található. Az ország népessége 31 millió fő (2016), amely csökkenő mértékben, de folyamatosan növekszik. Nagy fokú az urbanizáció, a teljes népesség 89%-a városokban él,⁵⁸⁸ a főváros közel hárommillió, de a külvárosi részeket beleértve körülbelül ötmillió ember lakik ezen a területen. Venezuela bevándorlóország, népességnövekedésének mozgatórugója az olajkorszak hatására jelentkező munkaerőhiány volt. 2014-ben a lakosság 51,6%-a meszticnek, 43,6%-a fehérnek és 2,9%-a feketének tartotta magát. A fehér lakosságot az európai bevándorlók leszármazottai alkotják többségében spanyol, olasz, francia felmenőkkel, de számos európai közösség megtalálható az országban, például magyar szóróványközösség is. A 2014-es adatok szerint 724 000 őslakos él az országban, ezzel a venezuelaiak 1,2%-át alkotják.⁵⁸⁹ A legjelentősebb indián csoportok

⁵⁸⁵ ICG (2017a): Final Curtain for Venezuela's Democracy as Parliament is Dissolved. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/final-curtain-venezuelas-democracy-parliament-dissolved (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸⁶ ULMER, Alexandra – BUITRAGO, Deisy (2017): Venezuela vote dispute escalates foreign sanctions threat. *Reuters*, 2017. 10. 15. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-election/venezuela-vote-dispute-escalates-foreign-sanctions-threat-idUSKBNICK06A?il=0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸⁷ LEHOCZKI 2013.

⁵⁸⁸ UN Data: Country Profile, Venezuela.

⁵⁸⁹ Instituto Nacional De Estadística (2014): *XIV Censo Nacional de Población y Vivienda*. Caracas, INE. 29–30.

az ország északnyugati területén élő wayuu vagy guajiro és az Amazonas térségében a ye-kuana, yanomamo⁵⁹⁰ és piaroa⁵⁹¹ törzsek.

Az elmúlt évek eseményei kivándorlási hullámot indítottak el az országból. Egyik fő irány a Venezuelával 2200 km-es közös határral rendelkező Kolumbia, ahol az ENSZ adatai szerint 660 000, de egyes becslések alapján 1,2 millió venezuelai állampolgár él,⁵⁹² miközben az 1970-es és 1980-as években Venezuela volt az, amely gazdasági fellendülése és a Kolumbiában zajló narkóháború következtében nagy számban fogadott bevándorlókat a szomszédos államból. De a környező országokba és a Karib-szigetekre is érkeznek venéz menekültek. 2017-ben közel 50 000 venezuelai adott be menedékkérelmet.⁵⁹³ Nincs pontos szám arról, hogy hányan vannak azok, akik nem éltek a hivatalos kérelem lehetőségével, vagy illegálisan hagyták el az országot. Az ország válságos állapotának továbbmélyülésével nőhet a kivándorlók aránya, ami már komoly terhet ró a szomszédos államokra is. Másrészt az elmúlt években nagy arányban a képzett, egyetemet végzett értelmiségi réteg hagyta el Venezuelát, ami a későbbiekben is súlyos társadalmi problémát okozhat.

A nagymértékű kivándorlást nem csupán a gazdasági válság, az élelmiszerhiány okozza, hanem a rendkívül rossz közbiztonsági helyzet is. Az ország gyilkossági mutatói nagyon magasak. A 2016-os becslült adatok szerint már 91,8 erőszakos haláleset jutott 100 000 lakosra⁵⁹⁴ (összehasonlításképpen 2012-ben Magyarországon ez az arány 1,3 volt). De a többi dél-amerikai országhoz viszonyítva is rendkívül magas ez a szám (Kolumbia 30,8; Brazília 25,2).⁵⁹⁵ A világ ötven legerőszakosabb városainak 2016-os listáján az első helyen Caracas végzett (130-as rátával), a venezuelai fővárost a mexikói Acapulco és a hondurasi San Pedro Sula követte.⁵⁹⁶ A magas gyilkossági arányért a bűnözői csoportok, a városi bandák és az állami erőszakszervezetek a fő felelősök. Azonban a bűncselekmények között egyre nagyobb számban jelennek meg az elszegényedés okozta esetek, mint a rablások és fosztogatások.⁵⁹⁷

Hugo Chávez elnöksége alatt növekedtek a szociális kiadások, 1998-ban a GDP 8,2%-át, 2006-ban már 13,6%-át fordították erre a célra. Az egészségügyben elért eredményeit

⁵⁹⁰ A két indián törzs életébe Ata Kató magyar származású fotós munkássága révén kaphatunk betekintést, aki az 1960-as években látogatott Venezuelába. Tapasztalatait és élményeit *A Hold véreből* című műve tartalmazza. Lásd JANCsó, Katalin: Ata Kandó y los Hijos de la Luna. Pueblos originarios de Venezuela a través de las lentes de una fotógrafa de origen húngaro. In SZENTE-VARGA, Mónika ed.: *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés előtt.

⁵⁹¹ A piaroa indiánokról szóló ismereteink Boglár Lajos világhírű kulturális antropológus munkásságának köszönhetők, aki 1967–1968-ban és 1974-ben élt az őslakos törzs tagjai között. Lásd *Wahari – Az őserdei kultúra; A sámán nyaklánc: Indián kultúrák; A kultúra arcai: Mozaikok a kulturális antropológia köréből*.

⁵⁹² BRODZINSKY, Sibylla (2017): At home, we couldn't get by: more Venezuelans flee as crisis deepens. *The Guardian*, 2017. 07. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2017/jul/17/venezuela-migrants-americas-leaving-home (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

⁵⁹³ UNHCR (2017): *Asylum applications by Venezuelans soar, UNHCR steps up response*. The UN Refugee Agency. Forrás: www.unhcr.org/news/briefing/2017/7/596888474/asylum-applications-venezuelans-soar-unhcr-steps-response.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

⁵⁹⁴ IHS Country Reports (2017): *Venezuela, Country Risk*. 3.

⁵⁹⁵ UNODC (2013): *Global Study on Homicide*. Vienna, UN. 24.

⁵⁹⁶ *Metodología del ranking (2016) de las 50 ciudades más violentas del mundo* (2017). México D.F., Consejo Ciudadano para la Seguridad Pública y Justicia Penal A.C.

⁵⁹⁷ Observatorio Venezolano de Violencia (2016): OVV estima 28.479 muertes violentas en Venezuela. *Informes Anuales*. Forrás: <http://observatoriodeviolencia.org.ve/2016-ovv-estima-28-479-muertes-violentas-en-venezuela/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

mutatja, hogy 1999-hez képest több mint 17 ezerrel több háziorvos dolgozott az országban (2007), és szinte az ország teljes lakossága számára elérhetővé vált az orvosi ellátás.⁵⁹⁸ A szegénységi ráta folyamatosan csökkent. 1998 végén a szegénységben élő háztartások aránya 43,9% volt, ami 2012-re lecsökkent 21,2%-ra.⁵⁹⁹ A humán fejlettségi index, amely a születéskor várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal alapján méri az adott ország fejlettségét, javulást mutatott, 1998–2014 között 0,65-ről 0,767-re növekedett, ez megegyezik a szomszédos államok rátájával.⁶⁰⁰ A társadalmi egyenlőtlenséget mérő Gini-együttható csökkenése volt tapasztalható a szociális kezdeményezéseknek köszönhetően, mivel 1999–2013 között 48,3-ról 44,8-ra szűkült a társadalmi olló, miközben Brazíliában 54,4, Kolumbiában 55,9 volt az arány.⁶⁰¹

A Chávez-érában elindult programok, az úgynevezett bolívari missziók (*misiones*) nem csupán fejlesztési kezdeményezéseként működtek, céljuk volt, hogy a kormányzat általuk közvetlen kapcsolatot alakítson ki a vidéki lakossággal a bürokratikus intézményrendszer megkerülésével, ezáltal olyan közösségi hálózat jöjjön létre, amely támogatja a bolívari forradalmat. A társadalmi részvételt és a kormányzati hatalom erősítését szolgálták az úgynevezett közösségi tanácsok, amelyek a missziók végrehajtásában vettek részt, és a közvetlen demokrácia részeként a helyi közösségek önszerveződését voltak hivatottak elősegíteni. A közel 30 000 tanács a gyakorlatban valóban hozzájárult a vidéki területek öngazgatásának elősegítéséhez és a társadalmi aktivitás növeléséhez, azonban a politikai kliensrendszer részévé váltak.⁶⁰²

2012-ben a költségvetés 40%-át, hozzávetőleg 116 milliárd bolívert szociális célokra fordított a kormányzat. A jelenlegi állapotok azonban azt mutatják, hogy komolyabb intézményi és makrogazdasági strukturális változtatások hiányában a rendszer nem fenntartható. Összeomlásának egyik fő oka, hogy az állam túlzottan is az olajbevételekre támaszkodott, ami sérülékennyé tette a programok finanszírozhatóságát.

Megbecsülni is nehéz, hogy jelenleg mekkora Venezuelában a szegények aránya, de a hazai valuta teljes elértéktelenedése,⁶⁰³ a súlyos élelmiszerhiány következtében a lakosság nagy része kritikus helyzetbe került, a 2017. februári adatok szerint a háztartások 82%-a szegénységben él.⁶⁰⁴

⁵⁹⁸ WEISBROT, Mark – SANDOVAL, Luis (2007): *The Venezuelan Economy in the Chávez Years*. Washington D. C., Center for Economic and Policy Research. 9.

⁵⁹⁹ Instituto Nacional De Estadística: *Pobreza por línea de ingreso, 1er semestre 1997 – 1er semestre 2015*. Forrás: www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=104&Itemid=45# (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁶⁰⁰ UNDP: Human Development Indicators, Venezuela. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/VEN> (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶⁰¹ UN (2013): *Income GINI coefficient*. Human Development Report Office.

⁶⁰² BTI 2016, 22.

⁶⁰³ Az infláció nagy ütemben, folyamatosan növekszik, 2016-ban 254%-os, 2017-ben 652%-os inflációs rátát mért az IMF.

⁶⁰⁴ Encovi: 82% de los hogares está en pobreza. *El Nacional*, 2017. 02. 17. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/crisis-humanitaria/encovi-los-hogares-esta-pobreza_81460 (Letöltés ideje: 2017. 12. 15.)

Gazdaság

Venezuela gazdaságának elemzésénél elengedhetetlen értékelni a kőolaj és a földgáz szerepét, hiszen a szénhidrogének kitermelése a 20. század eleje óta meghatározza az ország életét és fejlődési lehetőségeit. A kőolajexport a teljes kivitel 95%-át adja. Fontos kiviteli cikk még a vas és az acél. Az ország fő exportpartnere az Egyesült Államok, India és Kína. Az import nagy része az USA-ból, Kínából, valamint Brazíliából érkezik.⁶⁰⁵ Az ország gazdasági visszaesését mutatja a GDP zsugorodása. A venezuelai változások rosszabbak, mint más dél-amerikai államok adatai.⁶⁰⁶ 2014-től a legnagyobb visszaesés Venezuelában tapasztalható, és várhatóan 2018-ban is folytatódik majd ez a tendencia.

1. táblázat

Latin-amerikai országok GDP-változása a 2014–2017 közötti időszakban

GDP-változás (%)	2014	2015	2016	2017
Venezuela	–3,9	–6,2	–16,5	–12,0
Argentína	–2,5	2,6	–2,2	2,5
Brazília	0,5	–3,8	–3,6	0,7
Chile	1,9	2,3	1,6	1,4
Kolumbia	4,4	3,1	2,0	1,7

Forrás: IMF, World Database

Venezuela becsült GDP-je 215 milliárd dollár volt 2017-ben, a negyedik legnagyobb Dél-Amerikában, ami azonban nem tükrözi az ország kőolaj- és földgázkészleteiből adódó kiemelkedő lehetőségeit, mivel Szaúd-Arábiát megelőzve már az első helyen áll a fekete-arany-tartalékokat illetően.⁶⁰⁷ Ezenkívül a tíz legnagyobb földgáztartalékkal rendelkező ország közé tartozik, készletei a jelenlegi kitermelés mellett 166,3 évre elegendőek.⁶⁰⁸

Az olaj világpiaci árának alakulása és Venezuela GDP-változása szoros korrelációban áll. Az olajexport-függőség miatt az ország gazdasági mutatóit kiemelt módon befolyásolja az olaj világpiaci árának változása, de nem csupán az olajár csökkenése miatt alakult ki a jelenlegi válságos gazdasági helyzet, ehhez hozzájárultak a strukturális problémákból adódó nehézségek.

A kőolaj nagymértékű kitermelése az első világháború alatt indult meg, 1926-ra fő exportcikké vált, majd 1929-re Venezuela világszinten is meghatározó exportőr lett.⁶⁰⁹ Fokozatosan „petroállammá” vált, amelynek gazdasága, társadalma és politikai viszonyai is teljesen a fekete aranytól függenek. Ahogy a kitermelés nőtt, úgy erősödött az olajszektor

⁶⁰⁵ OPEC: *Venezuela facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/171.htm (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶⁰⁶ GLOBALEDGE: *Venezuela: Economy*. Forrás: <https://globaleledge.msu.edu/countries/venezuela/economy> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶⁰⁷ BP *Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 12. Forrás: www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶⁰⁸ BP *Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 26.

⁶⁰⁹ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 227.

és a magánvállalatok szerepe. A társadalmi átrendeződésre is hatással volt a folyamat, mert egyre többen vándoroltak vidékről az olajkitermelő területekre, új középosztály jött létre, tagjai a kereskedelemben és az olajiparban voltak érdekeltek. A nem olajérdekeltségek elhalványultak, ezzel együtt az egyéb termékek exportja csökkent, nőtt viszont az import. A kormányzatok az iparosítást elhalasztották, mivel mindent meg lehetett külföldről vásárolni. Az 1960-as és 1970-es években a politikai vezetés megegyezett a külföldi vállalatokkal arra alapozva, hogy minél nagyobb a cégek bevétele, annál több az államé is, például az adóbevételek révén.⁶¹⁰ Ez az időszak prosperáló volt Venezuela életében, a politikai és gazdasági stabilitásnak köszönhetően. Az 1973-as, majd az 1979-es olajválság hatására megnőtt a kőolaj világpiaci ára, ami ekkor kedvezett az OPEC-tag⁶¹¹ Venezuelának. Azonban néhány intézkedés (például az USA-ban is növelték az olajkitermelést és az olajbőség lenyomta az árakat) megmutatta, hogy milyen következményekkel járhat az egyoldalú gazdaságpolitika.⁶¹² Venezuelát is elérte az adósságválság, amelynek hatására neoliberais gazdasági reformok indultak meg a washingtoni konszenzus jegyében. Venezuela az adósságválság kezelésére nemzetközi hiteket vett fel, többek között 1989-ben a Világbanktól és az IMF-től. Ezek a szervezetek azonban megszorító intézkedéseket írtak elő adó- és vámemelések formájában, sürgették az államháztartási kiadások visszafogását, valamint a venezuelai valuta leértékelését.⁶¹³ A bolívar leértékelése az import drágulásához, árnövekedéshez és súlyos társadalmi feszültségekhez vezetett.⁶¹⁴ A cél a gazdasági növekedés beindítása volt, azonban az intézkedések növelték a társadalmi elégedetlenséget, ami politikai következményekkel járt. A szabadpiaci, neoliberais gazdaságpolitika nagy kiábrándultságot okozott nem csupán Venezuelában, hanem egész Latin-Amerikában.

Hugo Chávez ebben a kiábrándult időszakban került hatalomra 1999-ben. Komoly gazdasági problémákkal kellett szembenéznie, a költségvetési hiány elérte a 10,4%-ot,⁶¹⁵ és 22 éve nem tapasztalt mélységben volt az venezuelai olaj ára. Első intézkedései közé tartozott, hogy állami szuverenitás alá helyezte a szénhidrogén-tartalékokat, és minden olajjal kapcsolatos tevékenység a PDVSA állami olajvállalathoz került, amelynek irányítását 2003-ban vette át, saját embereit ültetve a vezetőségbe.⁶¹⁶ A gazdaságra bénító hatással volt, hogy nem csupán a stratégiai szektorokban (mint az energia, a közlekedés, a telekommunikáció vagy a vízügy) került túlsúlyba az állami jelenlét, hanem például a mezőgazdaságban, a szolgáltatási szektorban és az építőiparban is. A 2001 és 2017 közötti időszakban 74-ről 526-ra nőtt a kisajátítások, elkobzások, államosítások vagy új társaságok alapítása révén az állami

⁶¹⁰ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 219–244.

⁶¹¹ Az Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezetének, az OPEC-nek alapító tagja Venezuela, a szervezet nemzetközi szinten a mai napig segíti az ország érdekvédelmét.

⁶¹² Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2017 (in U.S. dollars per barrel). *Statista*. Forrás: www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

⁶¹³ BENCZES István (2015): A washingtoni konszenzus és a nemzetközi pénzügyi szervezetek. *Köz-Gazdaság*, 10. évf. 2. sz. 111–112.

⁶¹⁴ VOGEL Dávid (2009): Venezuela a bolívari úton. *Publikon*, 1–13.

⁶¹⁵ TRINKUNAS–McCoy 1999, 53.

⁶¹⁶ BUXTON, Julia (2014): *Social Policy in Venezuela*. Geneva, UNRISD Working Paper. 20.

vállalatok száma, ami a magánszektor aktivitásának csökkenéséhez, a tömeges tőkekiáramláshoz és a közvetlen külföldi befektetések arányának visszaeséséhez vezetett.⁶¹⁷

A mezőgazdaság csupán a GDP 3%-át adja, 2016-ban 4,8 milliárd dollárt.⁶¹⁸ Az ország kedvező adottságai ellenére 1998-ban már az élelmiszer 70–80%-át importálta. Bár Chávez alatt indultak missziók a hazai mezőgazdasági termelés növelése érdekében, az arányokon nem sikerült jelentősen módosítani, Venezuela továbbra is élelmiszerigényének közel kétharmadát külföldről szerzi be. Jelenleg az országot hiperinfláció sújtja, ami megdrágította az importot. Ennek kezelésére vezettek be árszabályozást, devizakorlátozást, ami viszont a magánszektor összeomlásával a bolívar további elértéktelenedését idézte elő. 2017-ben már 650%-os volt az infláció,⁶¹⁹ és 2018-ban rohamos mértékben nőtt tovább, ami a venezuelai pénz teljes elértéktelenedését jelenti. Összességében az alapvető mezőgazdasági termékek hiányát az okozza, hogy az ország nem önellátó, és a gazdasági recesszió révén nincs forrás arra, hogy külföldről szerezzék be a hiányzó árut. Ez az állapot akár serkentethetné is a hazai termelést, de a kormány által bevezetett árkorlátozás, államosítás és élelmiszer-elosztás bénítóan hat a hazai agrárszektorra.⁶²⁰

A túlzott állami beavatkozás káros hatása látható az olajszektorban is az állami olajvállalat működésében. A szakmai irányítás hiánya, a beruházások és karbantartás elmaradása, amelynek fő oka, hogy a bevételeket az állami kiadások finanszírozására, és nem fejlesztésre fordították, a termelékenységi csökkenésével járt. 2004 és 2006 között a kitermelés kb. 3 millió hordó/nap volt, ami azóta folyamatos visszaesést mutat olyan időszakokban is, amikor az olaj világpiaci ára magas volt. 2016-ban már 2,37 millió hordó/nap volt a kitermelés,⁶²¹ a legutóbbi hírek szerint pedig már csak 1,95 millió, ezáltal a nehéz gazdasági helyzetben lévő ország lehetőségeihez képest kevesebb bevételhez jut.⁶²²

2017 novemberében a hitelminősítők Venezuela részleges fizetéseképtelenségét állapították meg, mivel az ország teljes külföldi tartozása ekkor elérte a 150 milliárd dollárt. A nemzetközi bizalom megingott Venezuela iránt, amit súlyosbítottak az ország ellen bevezetett USA-szankciók. A Maduro-kormány ügyelt arra, hogy kifizesse a hitelezőket legalább részlegesen, 2013–2017 között 71 milliárd dollárt törlesztett. Ennek érdekében még az importot is korlátozta annak ellenére, hogy ez tovább súlyosbította az élelmiszerhiányt. A venezuelai vezetés számára létfontosságú, hogy törlesszen, mert fizetéseképtelenség esetén a hitelezők lefoglalhatják az olajszektor vagyonát, ami megbénítaná a gazdaságot. Az észak-amerikai szankciók miatt

⁶¹⁷ Transparencia Venezuela (2017): *Aumentan las empresas de propiedad estatal sin adecuados mecanismos de transparencia en Venezuela*. Forrás: www.transparency.org/news/pressrelease/aumentan_las_empresas_de_propiedad_estatal_sin_adecuados_mecanismos_de_tran (Letöltés ideje: 2017. 10. 05.)

⁶¹⁸ IHS 2017, 29.

⁶¹⁹ IMF.

⁶²⁰ ZUÑIGA, Mariana (2017): Venezuela's paradox: People are hungry, but farmers can't feed them. *The Washington Post*, 2017. 05. 21. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelas-paradox-people-are-hungry-but-farmers-cant-feed-them/2017/05/21/ce460726-3987-11e7-a59b-26e0451a96fd_story.html?utm_term=.d9744b089900 (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

⁶²¹ OPEC: *Oil data: upstream*. Forrás: <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶²² Venezuela crude output hits 28-year low: OPEC. *The Reuters*, 2017. 11. 13. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuela-crude-output-hits-28-year-low-opec-idUSKBN1DDIQD (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

Maduro szükségszerűen Oroszország és Kína felé fordult az elmúlt években, a két országnak kb. 30 milliárd dollárral tartozik.⁶²³

Venezuela részéről olajkészletei adják a fedezetet, és biztosíthatják a hitelek törlesztésének forrását, de ez veszélyes politika, mert már jelenleg is orosz és kínai hitelek fedezeteként szolgálnak a létesítmények, a cégek részvényei és az olajmezők is, amelyeket fizetési képtelenség esetén elveszíthet az ország. Venezuela az olajon kívül még a 10 milliárd USD aranytartalékra számíthat a válságkezelés során. A problémát tetézi, hogy nemcsak az állam, hanem maga az állami olajvállalat, a PDVSA is súlyosan el van adósodva. 2018-ban 3 milliárd USD-t kell törlesztenie, és már leánycégeinek részvényeit is hitelfedezetként használja. Például a texasi székhelyű Citgo finomító vállalatának 49,9%-át letétbe adta az orosz Rosznyeftnak, tehát csőd esetén előfordulhatna, hogy orosz befolyás alá kerül egy amerikai területen működő energetikai cég.⁶²⁴ Erre a lépésre érzékenyen reagált az észak-amerikai Kongresszus is, és a Citgo mentesült a szankciók alól, tehát elvileg probléma esetén külső szereplők nyújthatnak hitelt számára.⁶²⁵ Úgy tűnik, hogy jelenleg Venezuela csak Oroszországtól kaphat segítséget, mert Kína nem akar az Egyesült Államok politikájával szemben beavatkozni. Oroszországnak is egyre komolyabb pénzügyi kockázatot kell vállalnia, ha tovább akarja finanszírozni a jelenlegi rezsimet, és kérdéses, hogy politikailag meddig áll érdekében kitarthatnia Maduro mellett.

Külpolitika

Hugo Chávez külpolitikájának három fő iránya volt: az Egyesült Államok hegemoniájának ellensúlyozása; ennek érdekében a regionalizmus mentén a latin-amerikai országok együttműködésének előmozdítása és a térség globális szerepének erősítése; valamint új szövetségesek keresése, külpolitikai nyitás Oroszország, Kína és Irán irányába.

Az olaj hatalmas fegyver volt az elnök számára, amely kiemelkedő lehetőségeket nyújtott nemcsak Latin-Amerikában, hanem globális szinten is. Ezt felhasználva Chávez célja az volt, hogy diverzifikálja az ország olajexportját, és szövetségeket találjon. A fekete arany révén jelentősen nőtt a mozgástere, ami lehetővé tette számára az USA-ellenes retorikát⁶²⁶ és bizonyos külpolitikai lépéseket is, például közeledést az Amerikai Egyesült Államok kormánya által kevésbé kedvelt országokhoz. Kereskedelemi, technológiai, katonai együttműködéseket kötött például Iránnal és Oroszországgal. „Gyerünk, mentsük meg az emberi fajt, végezzünk az amerikai birodalommal” – mondta Chávez teheráni útja során 2006-ban.⁶²⁷ 2009-ben

⁶²³ ICG (2017b): Venezuela: Hunger by Default. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/b37-venezuela-hunger-default (Letöltés ideje: 2017. 22. 25.)

⁶²⁴ KRAUSS, Clifford (2017): Russia Uses Its Oil Giant, Rosneft, as a Foreign Policy Tool. *The New York Times*, 2017. 10. 29. Forrás: www.nytimes.com/2017/10/29/business/energy-environment/russia-venezuela-oil-rosneft.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

⁶²⁵ CAMA, Timothy – WILSON, Megan (2017): Trump exempts Citgo from Venezuela sanctions. *The Hill*, 2017. 08. 25. Forrás: <http://thehill.com/policy/energy-environment/348007-trump-exempts-citgo-from-venezuela-sanctions> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁶²⁶ Híressé vált mondatai közül volt, amikor George Bush amerikai elnököt ENSZ-beszédében ördögnek nevezte, televíziós műsorban számárnak, vagy a pokolba küldte az Egyesült Államokat.

⁶²⁷ KARIMI, Nasser (2006): Hugo Chavez Receives Iran's Highest Honor. *The Washington Post*, 2006. 07. 30. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/30/AR2006073001026.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

a londoni G20-csúcstalálkozóval egy időben úgynevezett „G2”-csúcsot tartottak Iránnal, amelyen közös fejlesztési bank megalakítását jelentették be. A dél-amerikai ország támogatta az iráni atomprogramot, Chávez pedig haláláig jó kapcsolatot ápolt Mahmud Ahmadinezsád iráni elnökkel.

Szimbolikus esemény volt, hogy a Maduro elnök által 2016-ban alapított „Hugo Chávez a békéért és a népek szuverenitásáért” díjat elsőként Vlagyimir Putyin vehette át. A ceremónián felállították az orosz partner által adományozott hatméteres Chávez-szobrot is.⁶²⁸ Oroszországgal jó viszonyt tartott fenn a néhai elnök, különösen a politikai, a katonai⁶²⁹ és a kereskedelmi együttműködés révén. Oroszország a mai napig Venezuela legnagyobb hitelezője. Ugyanakkor Venezuela fő export- és importpartnere, és a venezuelai kőolaj legfőbb felvevőpiaca az USA, ezért az oroszbarátság és a „jenkiellenes” kommunikáció ellenére az Amerikai Egyesült Államokkal pragmatikus volt a kapcsolat.⁶³⁰

A regionális kezdeményezések alapvetően politikai indíttatásúak voltak, amelyeknek célja a kereskedelmi kapcsolatok növelésén túl a társadalmi fejlődés előmozdítása és az államok közötti viszony harmonizálása volt. Hugo Chávez és Fidel Castro kezdeményezéséhez fűződik a Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára (ALBA) megalakítása 2004-ben, amelynek fő kohéziós erejét az ideológiai hasonlóságok, a szocializmus eszménye adta. Caracas támogatta továbbá a Dél-amerikai Nemzetek Uniójának (UNASUR) megalakulását, amely az EU mintájára a dél-amerikai térség politikai, társadalmi és gazdasági együttműködését hivatott elősegíteni. A venezuelai diplomáciának fontos szerepe volt a kőolaj kitermelésére, szállítására és kereskedelmére szakosodott PetroCaribe⁶³¹ és PetroSur⁶³² megalakításában, amely dél- és latin-amerikai energiaügyi integrációt kívánt létrehozni. A venezuelai válság hatására azonban ezek a kezdeményezések is megtorpantak.⁶³³ A régió országaiból is növekvő kritikát kap Maduro rendszere,⁶³⁴ a Déli Közös Piacban, a Merco-

⁶²⁸ Rusia dona a Venezuela una estatua de Hugo Chávez. *Sputnik News*, 2016. 10. 08. Forrás: <https://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 13.)

⁶²⁹ Az együttműködés emblematikus eseménye volt, amikor Venezuela meghívta közös gyakorlatozásra az orosz Nagy Péter atomcirkálót a Karib-térségbe 2008-ban.

⁶³⁰ FISCHER Ferenc (2015): Ibero-Amerika országai a 21. század eleji globális geopolitikai sakkjátableán. Változás a latin-amerikai közhangulatban: pesszimizmusból az optimizmus felé. A latin-amerikai országok erőteljes Csendes-óceán térsége felé fordulása. In FERWAGNER Péter Ákos – GARACZI Imre – KALMÁR Zoltán szerk.: *Mediterrán perspektívák*. Budapest, Stratégiakutató Intézet. 165–189.

⁶³¹ Összesen 17 karibi és közép-amerikai tagállammal rendelkezik, célja, hogy a térségben fekvő államokat kedvezményes áron szénhidrogénkészletekkel lássák el. Venezuela válságával meggyengült az együttműködés, de Mexikó keresi a lehetőséget, hogy felváltsa az államot az integráció motorja szerepben. Lásd STARGARDTER, Gabriel (2017): Mexico studies supplying Petrocaribe oil if Venezuela government falls. *The Reuters*, 2017. 08. 23. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/exclusive-mexico-studies-supplying-petrocaribe-oil-if-venezuela-govt-falls-sources-idUSKCN1B3IX3 (Letöltés ideje: 2019. 11. 05.)

⁶³² A PETROSUR kormányközi energiaipari szövetség, amely a venezuelai PDVSA, az argentin YPF és a brazil Petrobras olajvállalatokból áll. A kezdeményezés célja egy úgynevezett dél-amerikai OPEC létrehozása, amely koordinálja a kitermelést, elősegíti a közös infrastrukturális fejlesztéseket, és a bevételeket a szociális jóléti programok támogatására fordítja a térségben. Az együttműködés nem tudott elmélyülni a venezuelai helyzet és a tagországokban (Argentína, Brazília) végbement belpolitikai változások miatt. Lásd KOZLOFF, Nikolas (2006): *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* New York, St. Martin Press.

⁶³³ LEHOCZKI 2013.

⁶³⁴ Macri expresa “dolor” por crisis en Venezuela y solidaridad con su pueblo. *El Nacional*, 2017. 07. 31. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/mundo/macri-expresa-dolor-por-crisis-venezuela-solidaridad-con-pueblo_196400 (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)

surban 2017-ben felfüggesztették az ország tagságát a demokratikus intézmények leépítése miatt.⁶³⁵ Venezuela egyre inkább elszigetelődik.

Összegzés és lehetséges forgatókönyvek

Várhatóan, amíg a tüntetések nem érnek el egy kritikus pontot, a fosztogatások és halálesetek száma nem növekszik számottevően, vagy Maduro nem veszíti el a kormány feletti kontrollt és fontos választási körzeteket, addig a fegyveres erők nem fordulnak szembe vele. Ennek az oka, hogy a fegyveres erők és a rendőrség továbbra is érdekelt a rendszer fenntartásában, hiszen szélesebb területen vesz részt a gazdasági szektorban, például az alapvető javak importjában vagy akár illegális tevékenységekben, mint például a drogkereskedelemben, az illegális bányászatban vagy az üzemanyag-csempészetben.⁶³⁶ A korrupció továbbra is súlyos probléma, Venezuelát 2016-ban a 10. legkorrumpáltabb államnak nyilvánították, ami az ország kritikus gazdasági, politikai és társadalmi helyzetéhez is hozzájárul, valamint elősegíti a rendszer viszonyainak konzerválását.⁶³⁷ Az ellenzék továbbra is fragmentált, és amíg nem tudnak egyértelmű politikai víziót felmutatni és egységesen fellépni a kormánnyal szemben, addig csak a rendszer lassú erodálódása vagy ellenkezőleg, a diktatórikus elemek megszilárdulása várható. Előreláthatólag az utcai tüntetéshullám sem fog alábbhagyni, sőt a kormány agresszív fellépése a tüntetők körében is egyre erőszakosabb megmozdulásokat fog eredményezni, ami a gazdasági válság mélyülésével, a lakosság elkeseredettségének növekedésével polgárháborús viszonyokat eredményezhet, és Venezuela összeomlásához vezethet. Csak remélhetjük, hogy ez a végkimenet nem fog bekövetkezni, és sikerül normalizálni az ország belső viszonyait, mert az ország csődje humanitárius katasztrófát okozva a régió egészét destabilizálhatja.

Felhasznált irodalom

ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE.

Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2017 (in U.S. dollars per barrel). *Statista*. Forrás: www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

BAKÓ András (2017): Dagály után apály? *Eszmélet*, 29. évf. 114. sz. 51–72.

BENCZES István (2015): A washingtoni konszenzus és a nemzetközi pénzügyi szervezetek. *Köz-Gazdaság*, 10. évf. 2. sz. 107–123.

BOLÍVAR, Simón (1976): *Válogatott írások*. BENEYHE János ford. Budapest, Venezuela Nagykövetsége. *BP Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 12. Forrás: www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶³⁵ HERMIDA, Xosé (2017): Mercosur decide la “suspensión política” de Venezuela y consume el aislamiento de Maduro. *El País*, 2017. 08. 06. Forrás: https://elpais.com/internacional/2017/08/05/actualidad/1501946948_015024.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁶³⁶ IHS 2017, 3.

⁶³⁷ Transparency International (2016): *Corruption Perceptions Index*. Forrás: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)

- BRODZINSKY, Sibylla (2017): At home, we couldn't get by': more Venezuelans flee as crisis deepens. *The Guardian*, 2017. 07. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2017/jul/17/venezuela-migrants-americas-leaving-home (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- BTI (2016): *Venezuela Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- BUXTON, Julia (2014): *Social Policy in Venezuela*. Geneva, UNRISD Working Paper.
- CAMA, Timothy – WILSON, Megan (2017): Trump exempts Citgo from Venezuela sanctions. *The Hill*, 2017. 08. 25. Forrás: <http://thehill.com/policy/energy-environment/348007-trump-exempts-citgo-from-venezuela-sanctions> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- CNE: *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: www.cne.gov.ve/web/index.php (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- CORREA, Monica (2016): Why Always Bolívar? *Caracas Chronicles*, 2016. 03. 04. Forrás: www.caracaschronicles.com/2016/03/04/why-always-bolivar (Letöltés ideje: 2017. 11. 28.)
- CSÉP Attila (1973): *Simón Bolívar*. Budapest, Gondolat.
- Election Guide (2016): *Bolivarian Republic of Venezuela*. Forrás: www.electionguide.org/countries/id/231/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Elections in Venezuela: Changes in the Rules of the Game. *Public Issues*, 2010. 10. 01. 1–5.
- Encovi: 82% de los hogares está en pobreza. *El Nacional*, 2017. 02. 17. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/crisis-humanitaria/encovi-los-hogares-esta-pobreza_81460 (Letöltés ideje: 2017. 12. 15.)
- FISCHER Ferenc (2015): Ibero-Amerika országai a 21. század eleji globális geopolitikai saktáblán. Változás a latin-amerikai közhangulatban: pesszimizmusból az optimizmus felé. A latin-amerikai országok erőteljes Csendes-óceán térsége felé fordulása. In FERWAGNER Péter Ákos – GARACZI Imre – KALMÁR Zoltán szerk.: *Mediterrán perspektívák*. Budapest, Stratégiakutató Intézet. 165–189.
- GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1992, 1998): *A tábornok útvesztője*. TOMCSÁNYI Zsuzsanna ford. Latin-Amerika 1750–1840. Budapest, Magvető.
- GLOBALEDGE: *Venezuela: Economy*. Forrás: <https://globaledge.msu.edu/countries/venezuela/economy> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- GÓMEZ, Enrique (2015): *Venezuela: political parties*. EU, European Parliamentary Research Service.
- HERMIDA, Xosé (2017): Mercosur decide la “suspensión política” de Venezuela y consume el aislamiento de Maduro. *El País*, 2017. 08. 06. Forrás: https://elpais.com/internacional/2017/08/05/actualidad/1501946948_015024.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ICG (2015): The End of Hegemony: What Next for Venezuela? *International Crisis Group, Latin America & Caribbean*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/end-hegemony-what-next-venezuela (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- ICG (2017a): Final Curtain for Venezuela's Democracy as Parliament is Dissolved. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/final-curtain-venezuelas-democracy-parliament-dissolved (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- ICG (2017b): Venezuela: Hunger by Default. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/b37-venezuela-hunger-default (Letöltés ideje: 2017. 22. 25.)
- IHS Country Reports (2017): *Venezuela, Country Risk*.
- Instituto Nacional De Estadística: *Pobreza por línea de ingreso, 1er semestre 1997 – 1er semestre 2015*. Forrás: www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=104&Itemid=45# (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Instituto Nacional De Estadística (2014): *XIV Censo Nacional de Población y Vivienda*. Caracas, INE.

- JANCSÓ, Katalin: Ata Kandó y los Hijos de la Luna. Pueblos originarios de Venezuela a través de las lentes de una fotografía de origen húngaro. In SZENTE-VARGA, Mónika (ed.): *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés alatt.
- KARIMI, Nasser (2006): Hugo Chavez Receives Iran's Highest Honor. *The Washington Post*, 2006. 07. 30. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/30/AR2006073001026.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- KRAUSS, Clifford (2017): Russia Uses Its Oil Giant, Rosneft, as a Foreign Policy Tool. *The New York Times*, 2017. 10. 29. Forrás: www.nytimes.com/2017/10/29/business/energy-environment/russia-venezuela-oil-rosneft.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)
- KOZLOFF, Nikolas (2006): *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* New York, St. Martin Press.
- LEHOCZKI Bernadett (2013): A Chávez-éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatívakeresés. *Grotius*, 1–2. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CZKISW (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- LOPEZ, Virginia (2013): Nicolás Maduro narrowly wins Venezuelan presidential election. *The Guardian*, 2013. 04. 15. Forrás: www.theguardian.com/world/2013/apr/15/nicolas-maduro-wins-venezuelan-election (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- LÓPEZ MAYA, Margarit (2008): Venezuela: Hugo Chávez y el Bolivarianismo. *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, Vol. 14, No. 3. 55–82.
- Macri expresa “dolor” por crisis en Venezuela y solidaridad con su pueblo. *El Nacional*, 2017. 07. 31. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/mundo/macri-expresa-dolor-por-crisis-venezuela-solidaridad-con-pueblo_196400 (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)
- MÉSZÁROS, István (2007): Bolívar and Chávez: The Spirit of Radical Determination. *Monthly Review*, Vol. 59, No. 3. DOI: https://doi.org/10.14452/MR-059-03-2007-07_6
- Metodología del ranking (2016) de las 50 ciudades más violentas del mundo* (2017). México D.F., Consejo Ciudadano para la Seguridad Pública y Justicia Penal A.C.
- Observatorio Venezolano de Violencia (2016): OVV estima 28.479 muertes violentas en Venezuela. *Informes Anuales*. Forrás: <http://observatoriodeviolencia.org.ve/2016-ovv-estima-28-479-muertes-violentas-en-venezuela/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum* (2005). Atlanta, Georgia, The Carter Center.
- OPEC: *Oil data: upstream*. Forrás: <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- OPEC: *Venezuela facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/171.htm (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort.
- Referendos Nacionales Efectuados en Venezuela (1999–2000). *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: <https://web.archive.org/web/20100718035314/http://www.cne.gov.ve/estadisticas/e010.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Rusia dona a Venezuela una estatua de Hugo Chávez. *Sputnik News*, 2016. 10. 08. Forrás: [https://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/](http://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/) (Letöltés ideje: 2018. 01. 13.)
- Simón Bolívar írásai* (1973). BENYHE János ford. Budapest, Európa.
- SKIDMORE, Thomas E.– SMITH, Peter H. (2010): *Modern Latin America*. New York, OUP.
- SOJO, Cleto A. (2005): Venezuela's Chavez Closes World Social Forum with Call to Transcend Capitalism. *Venezuelanalysis*, 2005. 01. 30. Forrás: <https://venezuelanalysis.com/news/907?newsno=1486> (Letöltés ideje: 2017. 12. 06.)

- SOLTÉSZ Béla (2017): A venezuelai szocializmus végnapjai. *Index*, 2017. 08. 26. Forrás: https://index.hu/kulfold/2017/08/26/a_venezuelai_szocializmus_vegnapjai/?token=fcc9ac5bd61469796a-ab82ab63fcbf6a (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)
- STARGARDTER, Gabriel (2017): Mexico studies supplying Petrocaribe oil if Venezuela government falls. *The Reuters*, 2017. 08. 23. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/exclusive-mexico-studies-supplying-petrocaribe-oil-if-venezuela-govt-falls-sources-idUSKCN1B3IX3 (Letöltés ideje: 2019. 11. 05.)
- The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.
- Transparency International (2016): *Corruption Perceptions Index*. Forrás: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)
- Transparencia Venezuela (2017): *Aumentan las empresas de propiedad estatal sin adecuados mecanismos de transparencia en Venezuela*. Forrás: www.transparency.org/news/pressrelease/aumentan_las_empresas_de_propiedad_estatal_sin_adecuados_mecanismos_de_tran (Letöltés ideje: 2017. 10. 05.)
- TRINKUNAS, Harold – MCCOY, Jennifer (1999): *Observation of the 1998 Venezuelan elections*. Atlanta, Georgia, The Carter Center.
- ULMER, Alexandra – BUITRAGO, Deisy (2017): Venezuela vote dispute escalates foreign sanctions threat. *Reuters*, 2017. 10. 15. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-election/venezuela-vote-dispute-escalates-foreign-sanctions-threat-idUSKBN1CK06A?il=0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- UN (2013): *Income GINI coefficient*. Human Development Report Office.
- UNDP: Human Development Indicators, Venezuela. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/VEN> (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- UNHCR (2017): *As asylum applications by Venezuelans soar, UNHCR steps up response*. The UN Refugee Agency. Forrás: www.unhcr.org/news/briefing/2017/7/596888474/asylum-applications-venezuelans-soar-unhcr-steps-response.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- UNODC (2013): *Global Study on Homicide*. Vienna, UN.
- Venezuela crude output hits 28-year low: OPEC. *The Reuters*, 2017. 11. 13. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuela-crude-output-hits-28-year-low-opec-idUSKBN1DD1QD (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Venezuelan President Hugo Chavez wins another 6-year term, electoral council says. *Fox News*, 2012. 10. 07. Forrás: www.foxnews.com/world/2012/10/07/venezuelan-president-hugo-chavez-wins-another-6-year-term-electoral-council.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 16.)
- VOGEL Dávid (2009): Venezuela a bolívari úton. *Publikon*, 1–13. Forrás: www.publikon.hu/application/essay/428_1.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- VOGEL Dávid (2011): Venezuela gazdaságpolitikája: A chávez-i évek. *Társadalom és Politika*, 7. évf. 1–2. sz. 127–141.
- WEISBROT, Mark – SANDOVAL, Luis (2007): *The Venezuelan Economy in the Chávez Years*. Washington D. C., Center for Economic and Policy Research.
- ZUÑIGA, Mariana (2017): Venezuela's paradox: People are hungry, but farmers can't feed them. *The Washington Post*, 2017. 05. 21. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelas-paradox-people-are-hungry-but-farmers-cant-feed-them/2017/05/21/ce460726-3987-11e7-a59b-26e0451a96fd_story.html?utm_term=.d9744b089900 (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)